

GETTO

The Ghetto

Louis Wirth, 1928

Heretik Yayınları: 119 Sosyoloji Serisi: 31

ISBN: 978-605-9436-86-1

©2025 Heretik Basın Yayın

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa fotokopi, film, vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Eylül 2025, Ankara

Türkçe Söyleyen: Gamze Bayram

Editör: Levent Ünsaldı

Sayfa Düzeni ve Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın ve Organizasyon Tic. Ltd. Şti.

Aziziye Mahallesi, Kuloğlu Sok. 15/2, Çankaya, Ankara

Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00

Sertifika No: 41952

İnternet Sitesi: heretik.com.tr

Twitter: twitter.com/heretikyayin

Instagram: instagram.com/heretikyayin

E-mail: info@heretik.com.tr

Bizim Büro Basım Evi Yayın ve Dağ. Hiz. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Zübeyde Hanım Mah. Sedef Cad. 6/A Altındağ/Ankara

Sertifika No: 42488

Louis Wirth

GETTO

Türkçe Söyleyen
Gamze Bayram

HERETİK

İÇİNDEKİLER

Takdim (Levent Ünsaldı).....	7
Önsöz (Robert E. Park)	23
Sunuş	27
I. Giriş	29
II. Gettonun Kökeni.....	39
III. Bir Kurum Olarak Getto.....	55
IV. Frankfurt: Tipik Bir Getto	67
V. Yahudi Tipi	89
VI. Yahudi Zihniyeti	103
VII. Çözülme Aşamasındaki Getto	125
VIII. Amerika'daki Yahudiler	161
IX. Chicago'daki Yahudi Toplumunun Kökenleri.....	183
X. Yahudi Toplumu ve Getto.....	201
XI. Chicago Gettosu.....	225
XII. Kaybolan Getto	275
XIII. Gettoya Dönüş.....	299
XIV. Gettonun Sosyolojik Anlamı	321

Takdim

Getto: İnsan Ekolojisinden Kapatma Rejimine

Getto, Chicago Ekolünün en bilinen vaka incelemelerinden biridir. 1928’de yayımlanan bu kitap, Robert E. Park, Ernest W. Burgess ve Roderick McKenzie’nin geliştirdiği “insan ekolojisi” yaklaşımının en yetkin örneklerinden biri olarak kabul edilir. Burgess’in tez öğrencisi Louis Wirth, bu çalışmada bir yandan Yahudi gettosunun tarihsel seyrini ve Chicago’daki gelişimini ayrıntılarıyla inceler; öte yandan da gettoyu, bir kurum olarak, kendi “doğal tarihi” içinde kavrar.

“Doğal tarih”, kurumların ve kentsel formların sanki canlı türler gibi doğup büyüdüğü, yayıldığı, rekabet ettiği, uzmanlaştığı ve gerilediği varsayımına dayanır. Buna eşlik eden “kentsel ekoloji” fikri, doğrudan bitki ekolojisinden devşirilmiş ardıllık şemasını kentsel mekâna teşmil eder.¹

1 Bkz., Robert E. Park, Ernest W. Burgess ve Roderick D. McKenzie. *The City: Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*. Chicago: University of Chicago Press, 1925. [Türkçesi: *Şehir, Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*, Türkçe Söyleyen: Pınar Karababa Kayalığıl, Ankara, Heretik, 2015.]

Bu çerçevenin omurgasını şu öğeler oluşturur: Burgess'in ünlü "eş merkezli bölgeler" [*concentric zones*] modeli, bu doğrultuda "doğal alanların" haritalanması ve ekosistem metaforunun işlevselci uzantısı olan denge (homeostaz) fikri. Kent, böylece, tıpkı bir ekosistem gibi, farklı toplumsal grupların ve kurumların ardışık dalgalar hâlinde işgal ettiği, rekabet ve uyum süreçleri içinde yeniden düzenlenen, içsel olarak dengeye yönelen dinamik bir organizma olarak tasavvur edilir. Ekoloji terimi, bu bağlamda, kent içi yerleşim düzenlerini, nüfus hareketlerini, ekonomik etkinliklerin mekânsal yoğunlaşmasını ve belirli toplumsal formların (örneğin burada gettonun) ortaya çıkışını, sürekliliğini ya da ortadan kalkışını belirleyen görünmez ama etkili çevresel etkenleri ifade eder.

Wirth'ün yöntemi, Chicago ekolünün *field studies* geleneğine sadık kalarak çok katmanlı bir ampirik malzeme bütünü üzerine kuruludur. Çalışma, tarihçilerin gettoya dair yazdıklarından *Chicago Chronicle* ve *Jewish Morning Journal* gibi gazetelere; sosyal hizmet arşivlerinden kişisel belgeler ve otobiyografik anlatılara; Maxwell Street'in gündelik yaşam sahnelerinden doğrudan gözleme kadar zengin bir malzemeye yaslanır. Chicago'ya ayrılan bölümlerde yazar, tezinden aktardığı parçalarla gettoya dair birinci el bilgisini devreye sokar; oradaki hayatın canlılığını inceliklerle tasvir eder. Dahası, göçmen ailelerinin yaşadığı gerilimleri kavramak için kendi otobiyografik deneyimine de başvurur. Böylece getto, Wirth'ün kaleminde yaşayan bir organizma olarak belirir.

Wirth'ün hareket noktası -ve kitabın çekirdeği- Park ile Burgess'in insan ekolojisi yaklaşımını, özellikle kentsel büyümenin "eş merkezli bölgeler" hipotezini Chicago'nun Batı

Yakası'ndaki Yahudi topluluğu üzerinde sınımadır. Burgess, *The Growth of the City*² başlıklı makalesinin sonunda, bölüm bünyesinde yürütülen araştırmalar arasında bizzat dâhil olduğunu belirttiği projeyi, kentin enine bir kesitinin “mikroskop altında” incelenmesi olarak tarif eder; bu amaçla, Yahudi topluluğunun getto (II. Bölge: geçiş bölgesi) ile Lawndale -diğer adıyla “Deutschland”- (III. Bölge: işçi konut bölgesi) arasındaki dağılımını çalışma alanı olarak seçer. Böylece, hareketliliği izlemek ve merkez iş alanından (I. Bölge: *Loop*) çevreye doğru yayılma eğilimini yerinde gözlemek mümkün olacaktır.

Wirth'ün monografisi bu araştırma projesinin sistematik açılımıdır: Amaç, Yahudi topluluğu özelinde, geçiş bölgesinden (getto) işçi konut bölgesine (III), oradan konut bölgesine (IV) ve banliyölere (V) uzanan ardışıklıkta saptanabilir düzenlilikleri belirlemek; bu düzenlilikleri kişisel belgeler, otobiyografiler ve saha gözlemleriyle temellendirmek; böylelikle daha önce yalnızca kabaca ve teorik düzeyde tasvir edilmiş süreçlere ampirik içerik kazandırmaktır. Bu bağlamda Wirth'ün eseri, kentsel ekoloji çizgisinin paradigmatic bir örneği sayılabilir. İnsan ekolojisinin temel önkabullerinden biri, kentin, toplumsal-kültürel fenomenlerin kavranmasında yeri doldurulamaz bir avantaj sunduğudur. Ne var ki bu avantaj, uygun tekniklerin inşasını ve kullanımını zorunlu kılar. Başta kişisel belgeler ve yaşam öyküleri gelir; Wirth ve içinde yer aldığı gelenek açısından bunlar, kentsel varoluşun öznel boyutlarını ve en anlamlı kişilik tiplerini anla-

2 Ernest W. Burgess, “The Growth of the City: An Introduction to a Research Project”, içinde, Robert E. Park, Ernest W. Burgess ve Roderrick D. McKenzie (eds.), *The City*, Chicago: University of Chicago Press, s. 61-62.

manın en iyi yoludur. Dolayısıyla, Chicago ekolü yalnızca “ekolojik bir yönelimle” değil, aynı zamanda “kültüralist” ve antropolojik bir yönelimle de tefrik edilmelidir.

Bu açıdan bakıldığında, ilk dönem Chicago geleneğinin de şekillendiği biçimiyle kentsel ekoloji, kentin kültürel hayatını ve oradaki kültürel değişimleri izlemenin de elverişli bir aracıdır. Elbette Wirth de -bu çizgideki birçok ardılı gibi- kent içi mekânsal hareketliliği “eş merkezli bölgeler” hipotezi doğrultusunda okur; gettoda dış kuşaklara doğru kayışın yönünü, sıklığını ve hacmini izler. Ne var ki, mekânsal hareketlilik gibi morfolojik göstergelerde yalnızca kentsel büyümenin dinamiklerini değil, topluluklarda gerçekleşen kültürel dönüşümleri kavramanın imkânını da görür: “Yahudilerin yerleşim bölgeleri, kabaca, göçmen kuşaklara karşılık gelir. En erken gelenler, gettoda en uzakta yaşayanlardır. Aynı zamanda asimilasyon sürecinde en ileri gitmiş olanlar ve Eski Dünya’nın geleneklerinden, Ortodoks ritüellerden en çok uzaklaşmış olanlar da onlardır.”³ Bir bölgeden ötekine yapılan ardışık taşınmalar hem statü yükselişinin, hem kültürel entegrasyonun, hem de kişilik tiplerindeki değişimin göstergesidir: “Her kültürel alan, hâkim karakter tiplerini biçimlendirir ve bu tipler, topluluğun yerel yaşamı dönüştükçe değişir. Bir Yahudi’nin nerede yaşadığı, onun nasıl bir Yahudi olduğunun en iyi göstergelerinden biridir.”⁴ Bu yüzden “gettoda sinagog ve dinsel yaşam ağırlıklı olarak Ortodokstur; ikinci yerleşim alanında muhafazakâr bir nitelik kazanır; sınır bölgelerinde ise reforma yönelir.”⁵ Böylelikle mekânsal dağılım modeli, kültürel entegrasyon

3 s. 292.

4 s. 326.

5 s. 292.

modeliyle birlikte düşünüldüğünde, asimilasyonun evreleri ölçülebilir hâle gelir.

Getto kitabı, esasen iki eksen boyunca ilerler: tarihsel ekseninde Yahudi gettosunun, Orta Çağ'daki zorunlu tecrit rejimlerinden Amerika kentlerindeki gönüllü tecrit biçimlerine uzanan seyri; mekânsal ekseninde ise “eş merkezli bölgeler” içinde gettonun geçiş bölgesi olarak konumlanması ve Yahudi topluluğunun buradan dış halkalara doğru kademeli açılımı. Yazara göre, Orta Çağ kentlerindeki izolasyon, Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden Yahudilerin yerleşme biçimleri için bir model teşkil etmiştir: önce New York'ta, ardından iç bölgelerdeki büyük şehirlerde ve nihayetinde Chicago'da. Fakat Amerikan gettolarının Yahudi topluluklar açısından özgünlüğü şuradadır: Eski Dünya'nın farklı cemaatlerinden gelen Yahudiler, birbirlerine karşı besledikleri köklü hasmane tavırlarla ve aşılması güç bir çatışma potansiyeliyle Amerikan gettolarında bir araya gelmişlerdir: İspanya ve Portekiz'den sürülmüş Sefaradlar -uzun dönem boyunca kültürel ve ekonomik açıdan Yahudi cemaatinin aristokrasisi-, Alman Yahudileri -Yeni Dünya'da sınıfsal yükselişi en hızlı ve çarpıcı olacak grup-, Orta ve Doğu Avrupa Aşkenazları ve pogromlardan kaçan Polonya ile Rusya Yahudileri.

Eski Dünya'daki gettolar yalnızca Yahudilere tahsisli yatılık alanlardı; Kuzey Amerika'da ise getto, kente yeni gelen ve Anglo-Sakson iklimine yabancı göçmen azınlıkların gruplaşma dinamiğinin bir parçası olarak belirir. Wirth, çalıışmasının ikinci ekseninde, Park ve Burgess'in çizdiği hattı izleyerek bu mekânsal ayrışmayı tartışır: *Black Belt*, *Little Sicily*, *Chinatown* ve Yahudi gettosu aynı mantığa tabi ayrışma bölgeleridir. Ancak getto yalnızca “ayrışmış bir alan”

değil; aynı zamanda bir geçiş ve tedrici bütünleşme mekânıdır; yeni gelen göçmene güvenlik ve dayanışma sunar; dış topluma yavaş yavaş açılmanın durağı hâline gelir.

Burada topluluklar arasındaki fizikî mesafe, bir bakıma “karşılıklı hoşgörünün” teminatı gibi işlese de, aynı zamanda gerilimlerin de zeminini hazırlar: getto ile dış dünya arasında, farklı kökenlerden Yahudiler arasında ve göçmen kuşaklarla onların çocukları arasında. Wirth, tecrit ile asimilasyon, rekabet ile iş birliği, dayanışma ile çözülme arasındaki diyalektiği etraflıca inceler. Getto sakinleri, topluluğun sağladığı güvenlik ve dayanışma ile dış dünyanın cazibesi arasında sürekli salınırlar. Gettonun dışına doğru mekânsal hareketlilik, Yahudilerin toplumsal yükselişini ve Amerika’ya entegrasyonunu simgeler.

Bu bağlamda Wirth, gettonun topluluk yaşamını da çözümler: sinagoglar, okullar, gazeteler, cenaze hizmetleri, esnaf örgütleri, yardımlaşma dernekleri, spor kulüpleri... Bunlar gettonun kendi kendini yeniden üretmesini sağlayan kurumlardır. Getto bu yönüyle yalnızca mekânsal bir örgütlenme değil, bir mikrokozmos ve ahlaki düzen olarak belirir. Ancak bu dünya aynı zamanda siyasî rüşvet ve haracın da mahallidir. Homojen değildir; Alman Yahudileri ile Rus-Polonya Yahudileri arasındaki derin ayrımlar iç gerilimleri sürekli diri tutar. Başarılı olanların gettodan ayrılması, terk edilen evlerin bakımsızlığa sürüklenmesine ve bunların yeni gelen siyahî nüfus tarafından doldurulmasına yol açar. Böylece göç ve yeniden yerleşim dinamiğinde sürekli bir “ardışıklık” mekanizması işler.

Yukarıda kısaca değindiğim üzere, Wirth’ün çözümlemesi yalnızca mekânla sınırlı kalmaz; bu sefer de bir sosyal psikoloji denemesine dönüşür. Tecrit ile temas, kültürlen-

me ile çözülme yalnızca topluluk biçimlerini ve kültürlerini değil, kişilik tiplerini de dönüştürür: geleneksel ve dindar Yahudi ile pragmatik *Allrightnicks* arasındaki gerilim; gündelik kullanımında Yidiş dilinin varlığını sürdürmesi, buna karşılık İngilizcenin baskınlaşması; Reform yanlıları ile Ortodokslar arasındaki ayrışmalar; topluluk yaşamının sıcak tanışıklığı ile dış dünyanın anonim ilişkileri... Tüm bunlar, bireylerin gündelik yaşamlarında tecrübe ettikleri kimlik karışıklıklarının ve “melez bilincin” temelindedir.

Bütün bu veçheleriyle *Getto*, salt bir monografinin çok ötesindedir; Georg Simmel’in “Yabancı”sından Park’ın “Marjinal İnsan”ına,⁶ oradan Wirth’ün 1938 tarihli “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme” makalesine⁷ uzanan bir düşünce hattında yerini alır. Kitapta iki toplumsal tip karşı karşıya gelir: Gettonun içine kapanmış, ufku dar Ortodoks Yahudi ile; gettodan sıyrılmış, kozmopolitleşmiş, melez kimlikli “özgürleşmiş” Yahudi. İlki gettonun sınırlarının dışına çıkmakta isteksizdir. İkincisi ise, aksine, gettoyla bağını koparır; emlak yatırımlarına yönelir, servetini artırır, İngilizce konuşur, Yahudi olmayan arkadaş çevresini genişletir, dinî pratiklerden uzaklaşır. Ancak asimile olma yolundaki Yahudi, gettonun güvenli çeperinden uzaklaştıkça yeni gerilimlerle karşılaşır. Önce Batı Yakasındaki Lawndale gibi ara mahallelere, ardından kentin daha müreffeh banliyölerine taşınır. Amerikanlaşma süreci mahalle değişiklikleriyle ilerler, fakat beraberinde daimî bir huzursuzluk da getirir. Yahudi olmayan dünyanın eşiğinde yaşayan bu “yeni” -kısmen

6 Bkz., Levent Ünsaldı (der.), *Yabancı: Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, Ankara: Heretik, 2016.

7 Louis Wirth, “Urbanism as a Way of Life”, *American Journal of Sociology*, Vol. 44, No. 1 (Temmuz 1938), s. 1-24.

asimile- Yahudi, “bölünmüş bilinç” sahibidir: ne dâhil olmak istediği dünyaya ne de içinden çıktığı kendi cemaatine bütünüyle aittir. Bu ikili gerilimi ne kadar yoğun hissederse, bir sarkaç gibi salınır; Amerikan toplumuyla arasındaki kapanmaz mesafeyi fark ettikçe, terk ettiği gettoya dönme arzusu yeniden canlanır. Asimilasyon ile tecrit arasındaki bu sarkaç, durmaksızın ileri geri devinir.

Bir kentsel ekoloji klasiği olmanın ötesinde *Getto*, etnik -ve dönemin terminolojisiyle ırksal- ilişkilere dair bir sosyolojinin de klasiklerinden biri sayılmalıdır. Wirth’ün Park’tan ödünç aldığı ve Chicago Yahudi topluluğu üzerinde sınıadığı çerçeve, esasen bir “kültürleşme” [*acculturation*] modelidir. Park bunu “ırk ilişkileri döngüsü” [*race relations cycle*] olarak adlandırır ve ilk formülasyonunu 1926’da Amerika Birleşik Devletleri’nin Pasifik kıyısında Çinlilerin göç hakkını dışlayan yasaya [*Chinese Exclusion Act*] ilişkin tartışma bağlamında verir: “İrksal ilişkiler, her yerde döngüsel bir seyir izler... Bu döngü -soyut düzeyde- temas, rekabet, uyum ve nihayet asimilasyondan oluşur; süreç görünüşe göre tek yönlüdür ve geri döndürülemezdir.”⁸ Bu şema “doğal tarih” perspektifine dayanır ve evrensellik iddiası taşır. Getto fenomeni, söz konusu döngünün “uyum” [*accommodation*] evresinin özgül bir formu olarak belirir. Elbette tarihsel farklılıklar vardır: Avrupa gettosunun “zorunlu” ve hukukî niteliği, Amerikan kentlerindeki modern gettolarda aynı biçimde karşılık bulmaz. Bununla birlikte “doğal tarih”

8 Robert. E. Park, “Our Racial Frontier on The Pacific”, *Survey Graphic*, LVI, Mayıs 1926. Ardından şurada tekrar yayımlanmıştır: Robert. E. Park, *Race and Culture*, The Free Press of Glencoe, Collier-Mac Millan, Londra, 1950, s. 150. Daha fazlası için bkz., Stanford M. Lyman, “The Race Relations Cycle of Robert E. Park”, *The Pacific Sociological Review*, Vol. 11, No. 1 (Eylül 1968), s. 16-22.

perspektifi, bu farkları görünür kılarken karşılaştırmayı da mümkün kılar.

Bu açıdan bakıldığında getto, birbirine karşıt itkiler -hoşgörü ile çatışma, itme ile çekme, mesafeyi koruma iradesi ile dostane ilişki kurma arzusu- arasında kurulan bir denge noktasıdır. Wirth'e göre, getto tarihinin ana eksenini bu gerilimli denge belirler: "İki grubun birbirine karşı tutumu sadece geri çekilme ve uzaklaşma değildir; aynı zamanda dostane ilişkilere ve karşılıklı çekime yönelen bir yan da vardır. Yahudi, bir yandan bir sınıfın, soyut bir kategorinin üyesi gibi görülürken, diğer yandan hâlâ birey ve insan olarak muhatap alınır. Yahudi ile *Gentile* [Yahudi olmayanlar] arasındaki bu karşıt güçlerin etkileşimi, gettonun hikâyesinin temel unsurudur."⁹ Burada gettoya işlevsel bir anlam yüklenir: hâkim toplum, ayrıcalıklarını paylaşmak istemezken, göçmen grup da kendi kültürel kimliğini korumaya çalışır; ortaya çıkan şey, rekabet ve çatışmanın ötesinde, bir *modus vivendi*'dir. Amerikan şehirlerinde getto, göçmen için asimilasyona giden yolda zorunlu bir ara-durak işlevi görür. Wirth'ün bu tür etkileşimlere dair somut betimlemeleri, gettonun işlevselliğini açık biçimde ortaya koyar. Getto içindeki gruplar ve dış gruplar arasındaki ilişkiler, kentsel ekoloji terminolojisiyle ifade etmek gerekirse, "simbiyotiktir", yani soğuk, gayri şahsi ve yüzeyseldir: "Büyük grupla küçük grup, baskın olanla bağımlı olan arasındaki ilişki dışsal düzeyde kaldığı için bu gruplar birbirine bu kadar yakın yaşamayı başarabilir. Böyle durumlarda insan toplulukları, tıpkı bitkiler ve hayvanlar gibi, simbiyotik bir ilişki içinde yan yana varlığını sürdürebilir."¹⁰ Bu tür bir etkileşim, Orta

9 s. 37.

10 s. 322.

Çağ'da Yahudiler ile Hristiyanlar arasındaki ticari ve faydacı ilişkilerde ya da Chicago'da Yahudilerle Polonyalıları bir araya getiren ilişkilerde ifadesini bulur: Yüzyıllar süren sürtüşmelere rağmen, Polonyalılar gettonun kalbindeki Maxwell Street'te Yahudilerle ticaret yapmayı sürdürür.

Kuşkusuz, kimi zaman, gettoda çıkmış ve asimilasyon yoluna girmiş bir kişi geri dönebilir; ama bu yalnızca bireysel bir yazgıdır, ne grubun geleceğini etkiler ne de dönüğünün mantığını. Döngü yavaşlayabilir, ertelenebilir, ama tersine çevrilemez; son aşama asimilasyondur. Uyumdan asimilasyona bu geçiş, yeni bir kişilik tipinde cisimleşir: "marjinal insan". Park için de, Wirth için de, ve genel olarak her türden asimilasyoncu ideal için de bu figür asli bir yere sahiptir. İki dünya arasında bölünmüş bu figür, bir yanda ikiye bölünmüş bir zihnin dramını yaşar; ama aynı zamanda daha özgür ve ufku açık bir fail olarak iki grubu birbirine yaklaştırır, kentsel kaynaşmanın mayası ve "medeniyetin" ilerleyişinin taşıyıcısına dönüşür.

Getto'nun yayımlandığı yıl, Park marjinal insanı şöyle tasvir eder: "Özgürleşmiş Yahudi, tipik marjinal insandı ve öyledir; tarihsel bakımdan da ilk kozmopolit ve dünyanın ilk yurttaşıdır. O, Simmel'in -kendisi de bir Yahudi olarak- sosyolojisinde büyük bir kavrayış ve incelikle tasvir ettiği 'yabancı'nın' seçkin örneğidir. Yahudi'nin çoğu özelliği -ve kuşkusuz tüccar olarak üstünlüğü, zekâsı, inceliği, idealizmi ve tarih duygusundan yoksunluğu- aynı zamanda kentlinin, otelde yaşayan, geniş fikirlere sahip, kısacası kozmopolit insanın da özellikleridir. Son yıllarda çokça yayımlanan Polonyalı Yahudi göçmenlerin otobiyografileri, aslında aynı hikâyenin farklı versiyonlarıdır: marjinal insanın hikâye-

si.”¹¹ Burada, kentin “ruhuyla” uyum içinde olduğu düşünülen marjinal insan -ki çoğu kez gettodan çıkmış Yahudi figürüyle örneklenir- ilerleyen medeniyetin öncüsü olarak belirir; bu temsil, marjinal insanı diğerlerinden daha “medenî” bir figür olarak kodlar ve tarihsel referansını da diasporadaki Yahudi imgesinden alır: “Marjinal insan, daima ötekilerden daha medenîdir. Diasporada, tarih boyunca Yahudi’nin tuttuğu konuma denk düşer. Yahudi -özellikle de gettonun taşralılığından kurtulmuş olanı- her yerde ve her zaman insanlar arasında en medenî olandır.”¹²

Bu antropolojik figür, esasen Alman sosyolojisinin miras bıraktığı kökleşmiş bir tipolojiye dayanır: “şehirli” ve “koz-mopolit” Yahudi (Sombart), “yabancı” Yahudi (Simmel), hareketli ve soyut düşünceye yatkın entelektüalist Yahudi... Chicago Ekolünün kurucularının da devralmaktan beiss duymadığı bu temsiller aslında herhangi bir çözümlemeden ziyade bir sembolizm inşa eder: Makul Yahudi -yani asimilasyon yolundaki Yahudi- yalnızca marjinal insan değildir; marjinal insan tipinin kendisi, özcü bir şemada bizzat Yahudi’yle özdeşleştirilir. O hâlde, burada, Wirth için Yahudi yalnızca bir inceleme nesnesi değil, aynı zamanda güçlü önkabullerle örülü bir semboldür. Eğer böyleyse, Wirth’ün eserinin, Yahudi üzerine kaleme alınmış bir sosyoloji klasiği sayılması da mümkün müdür? “Bir coğrafi alanı incelemek

11 Robert. E. Park, “Human Migration and the Marginal Man”, *American Journal of Sociology*, XXXIII, Mayıs 1908, s. 881-893. Ardından şurada tekrar yayımlanmıştır: Robert. E. Park, *Race and Culture*, a.g.e., s. 354-355.

12 Robert. E. Park, “Giriş”, içinde E.V. Stonequist, *The Marginal Man*, Charles Scribners’ Sons, New York, 1937. Ardından şurada tekrar yayımlanmıştır: Robert. E. Park, *Race and Culture*, a.g.e., s. 375-376.

üzere yola çıktım, ama kendimi, farkında olmadan, bir kurumun doğal tarihini ve bir halkın psikolojisini çalışırken buldum.”¹³ Bu gayri ihtiyari yönelim ve içerdiği öncüller, aslında metnin örtük eksenlerinden biridir ve başlangıçta kentin işleyişini ve mekânsal dönüşümleri Yahudi topluluğu üzerinden kavramayı amaçlayan bir teşebbüsün, nasıl olup da giderek bizzat Yahudilere dair bir incelemeye evrildiğini anlamayı mümkün kılar. Nitekim 5. ve 6. bölümlerin (“Yahudi tipi” ve “Yahudi zihni”) metindeki yerleşimi de bu seyrin bir ifadesi olarak görülebilir; Wirth burada fiziksel antropolojinin kimi tezlerini ve bunların ırkçı saiklerle kullanımını esaslı bir eleştiriye tâbi tutar.

Getto’nun yazıldığı dönemki Chicago Ekolünün teorik birliğinden söz edilecekse, bunun temeli muhtemelen üyeleri bir arada tutan liberal-reformist hümanizmdir. Ekolün metinlerinin, özellikle de *Getto*’nun örtük önkabullerinin dikkatli bir incelemesi, “bilimsel” yüzeyin gerisinde tema tema işleyen siyasal uzlaşığı açığa çıkaracaktır. Örneğin, dönemin terminolojisiyle “ırk” meselesi, bu uzlaşî dâhilinde, kaçınılmaz biçimde “ırksal ve kültürel melezlik” ile “marjinal insan” temalarına tercüme edilir. Keza *Getto* da, aynı mantıkla, kentin değişen morfolojisinde, “eş merkezli bölgelerin” içsel devinimi ile “ırk ilişkileri döngüsünün” kendiliğinden seyrine eklemlenen doğal ve işlevsel bir aşama olarak görülür. Nitekim kent yalnızca etnik ilişkilerdeki eşitsizlikler üzerinden değil, mekânı kesen sınıfsal ayrışma ve çatışmalar üzerinden de okunabilecekken, söz konusu liberal hümanist kavrayış içinde hep aynı temaya indirgenir: Etnik farklılıkların mekânda yarattığı ayrışmalar, son keredede doğal, hatta işlevsel ve kendiliğinden işleyen bir süreç

13 s. 27.

olarak yorumlanır. Üstelik, bu sürecin, neredeyse mucizevi biçimde, daha fazla asimilasyon, kültürel melezenme ve kozmopolitizmle sonuçlanacağına dair iyimser bir inanç söz konusudur; ve bu inanç, ekolün düşünsel bütünlüğünü tanımlayan başat uzlaşmayı oluşturur. Böylece “doğal alanlar” şeması, kentsel eşitsizlikleri tarihsizleştirerek politik eylemliliğin ufkunu küçültür.

Oysa kent içindeki mekânsal ayrışmanın “doğal” bir seyir izlediği varsayımı, en iyi ihtimalle, natüralist-işlevselci bir yanılsamadır; dönemin Chicago Ekolü de bu yanılsamadan fazlasıyla maluldür. Getto, kendiliğinden kümelenmenin ürünü değil; L. Wacquant’ı izleyerek,¹⁴ “damgalama” [*stigmata*], “kısıt” [*contrainte*], “mekânsal kapatma” [*confinement spatial*] ile “kurumsal kuşatma” [*emboîtement institutionnel*] düzeneklerinin birbirine eklenmesiyle tesis edilmiş bir toplumsal denetim rejimi olarak kavranmalıdır. Dışarıdan yapııştırılan “damga” topluluğun itibarını aşındırır; “kısıt”, hareket ve temas kanallarını daraltır; “mekânsal kapatma” geçirgenliği keser; “kurumsal kuşatma”, devletin hukuki-idarî araçları, yerel yönetimler ve piyasa mekanizmaları (başta emlakçılar ve bankalar) aracılığıyla gettonun tâbi olduğu dış kurumsal çerçeveyi sıkılaştırır ve eşzamanlı olarak içeride, bu kurumların ikamesi niteliğinde -ibadetten esnaf topluluklarına, yardımlaşma derneklerinden çeşitli hizmet ağlarına uzanan- yoğun ve içe dönük bir kurum ağını üretir (kurumsal paralellik-*parallélisme institutionnel*).

14 Burada ve müteakip satırlarda izlenen analitik hat, L. Wacquant’ın şu metinlerini referans alır: Loïc Wacquant, “Les deux visages du ghetto: construire un concept sociologique”, *Actes de la recherche en sciences sociales*, No: 160, 2005/5, s. 4-21; “Repenser le ghetto: du sens commun au concept sociologique”, *Idées économiques et sociales*, vol. 167, n°1, 2012, s. 14-25.

Bu iç kurumsallık folklorik bir “zenginlik” değil, dışarıya kapımanın dayattığı ikame örgütlenmelerdir. Konut rejimleri, kredilendirme ve imar düzenekleri, polisiye pratikler ve idarî tertibat bu kapatma rejimini sürdürülebilir kılar; öyleyse getto, yerçekimine benzetilen “doğal” bir eğilimin değil, siyasal-iktisadî bir tertibin sonucudur. Bu nedenle “getto=yoksulluk” eşitlemesi terk edilmelidir: Yoksulluk burada neden değil, “gettoların yaygın ama türev ve değişken bir niteliğidir.”¹⁵

Burgess tarafından “eş merkezli bölgeler” şeması üzerinden takip edilen mekânsal hareketlilik de kentsel büyümenin “doğal” seyrine indirgenemez: Dönemsel iktisadî dalgalanmalar, banliyöleşmeye veya kenar mahallerin teşekkülüne içkin sınıfsal mantık, kimi hâllerde etnik temelli konut uygulamaları, konut piyasası rejimleri mekânsal ayrışmayı hızlandırabilir, dondurabilir ya da büsbütün yeniden tertip edebilir. Uyum, Chicagolu sosyologların sandığının aksine, çizgisel bir ilerleme değil; devlet aygıtının ve piyasanın müdahaleleriyle ritmi belirlenen, güç ilişkilerinin seyrine göre kimi zaman düğümlenen kimi zaman yeniden kurulan bir ilişkidir. Bu nedenle analitik odak, gelir düzeyleri ya da “bina görünümü” gibi yüzeysel ölçütlerden ziyade, kentsel mekânda ayrıştırıcı sınırların nasıl çizildiğine ve bunların kurumsal dayanaklarının somut örgüsüne (polis/ceza aygıtı, kamu hizmetlerinin dağılımı, konut piyasası, vb.) kaydırılmalıdır.

Meşhur “ırk ilişkileri döngüsünün” evrensellik iddiası da aynı mahiyette bir sorunu taşır: Şema, denge ve nihai asimilasyonu önsel kabul ettiği anda, topluluklar arasındaki

15 L. Wacquant, “Les deux visages du ghetto: construire un concept sociologique”, *a.g.e.*, s. 12.

güç asimetrilerini, konum sefaletini, hukukî-idarî zorlamaları ve dönemsel siyaset değişimlerini analizin dışına iter; böylece kentsel ekolojinin “doğal alanlar” tasavvuruna eşlik eden temel yanılgıyı yeniden üretir. Öyleyse, hareket noktası teleolojik bir denge varsayımı değil, tüm bir kentsel uzamın ilişkisel mantığı olmalıdır; muhakemenin seyri tersyüz edilmeli ve “doğal” addedilen mekânsal ayrışmalar, bizzat güç ilişkileri ile mücadelelerin ürünü olarak okunmalıdır. Bu durumda gettoyu, bir “dağınıklık” -asimilasyon ile bütünleşmenin teleolojik bir sona bağlandığı, geçici ama zorunlu bir “kaos”- ya da bir “eksiklikler toplamı” (yoksulluk, altyapı ve barınma eksikliği, yetersiz entegrasyon, işsizlik, düşük gelir vb.) olarak görmek yerine, onu mümkün kılan ve yeniden üreten denetim-kapatma düzeninin işleyişini kavramak gerekir.

“Marjinal insan” tipolojisi de bu çerçevede yeniden düşünülmelidir. Marjinal figür, bireysel serüvenleri “medeniyet öncüsü” imgesine bağlayan bir yükseliş estetiğiyle ya da normatif tipolojilerle değil; kapatma rejiminin ürettiği karşılaşmalar, getto içi ikame ve paralel kurumlar ile kırılğan geçişler üzerinden anlaşılmalıdır. Bu bakımdan “iki dünya arasında bölünmüşlük” bir karakter özelliği değil, getto içi ve dışı paralel kurumsal tertiplerin birey düzeyindeki somut deneyimidir; bireydeki yankısıdır.

Sonuç olarak, gettoyu anlamak, kentteki sözde “doğal ayrışma” alanlarına değil, mekânsal kapatma ile toplumsal denetim düzeninin somut işleyişine bakmayı gerektirir. Bu perspektif, Chicago Ekolünün liberal-hümanist iyimserliğinin “doğal” addettiği ayrışmaları yeniden tarihin -yani siyasal mücadelelerin- alanına iade eder; etnik farkların mü-

layım bir hümanizm içinde romantikleştirilmesini önler ve kente ilişkin çözümlemeyi bireysel tercihlerin toplamından değil, her şeyden önce tahakküm rejimlerinin kurumsal mekanizmalarından başlatır.

Levent Ünsaldı

Lille, 29 Ağustos 2025